

1930-as évek globalizált tömegkultúrájának a termékei, és egyúttal bizonyítékai is annak, hogy a magyar populáris irodalom ennek a cirkulációnak nemcsak importőr-ként, hanem exportőr-ként is részese volt. A harmincas évek magyar kultúrájáról (és nemcsak a populárisról) sok minden megtudható ebből a tulajdonképpen önmagában is krimibe illő történetből, amelyet Kálai nyomról nyomra, maga is [tudományos] detektívként, rekonstruál. A visszatérő hős, a vezető nyomozó Gomar figurája tartja össze a Rogger-sorozatot, amelyből több darab franciául is megjelent, és az egyik regényből 1936-ban hollywoodi filmadaptáció készült, a kor egyik legnépszerűbb dívjának, Carole Lombardnak a főszereplésével [140.].

Amint az talán ebből az utóbbi példából is kitetszik, Kálai Sándor könyve egyszerre informatív és olvasmányos; anyaggazdag és elméletileg igényes. Ennek a négy kritériumnak egyidejűleg megfelelni kétségtelenül komoly kihívás. A kötetet záró utolsó blokk a tágon értett *mediakultúra* különféle jelenségeit tárgyaló hazai könyvekről tartalmaz recenziókat, ami [bár szerkesztői filozófia kérdése, mennyire tekintjük ezt jó megoldásnak] tematikusan nem válik el a kötet megelőző négy blokkjától, és a szerző dialógusra való nyitottságát is tanúsítja. Mert bár a monografikus olvasást megszakítja, de olyan munkákra hívja fel a figyelmet, amelyek, Kálai Sándoréhoz hasonlóan, az irodalomtörténet határainak a tágításán dolgoznak. [*Erdélyi Múzeum–Egyesület*]

HANSÁGI ÁGNES

Az irodalomértés új lehetőségei

NÉMETH ZOLTÁN: *HÁLÓZATELMÉLET ÉS IRODALOMTUDOMÁNY*

A költőként, kritikusként és irodalomtörténészként is alkotó Németh Zoltán legutóbbi kötete hálózatelmélet és irodalomtudomány viszonyát térképezi fel. A dunaszerdahelyi NAP Kiadó Kaleidoszkóp könyvek sorozatában megjelent könyv 2012 és 2017 között publikált tanulmányokat tartalmaz. A szerző a korábban kiadott szövegeket nem írta tovább, így a kötet – ahogyan az az előszóban is olvasható – a keresés, a kísérletezés folyamatát tükrözi. Azok számára, akik figyelemmel követik Németh munkásságát, a kötet írásainak szinte mindegyike már eleve ismerős lehet, hiszen a tanulmányokban előkerül a szerzőt már régóta foglalkoztató posztmodern irodalom, Tsúszó Sándor példáján keresztül a maszk és az álnév, illetve a szlovákiai fiatal magyar irodalom kérdése, Sziveri János és a Kalligram-sztori esetében a regionalitás és a kanonizáció problémája. Egyfelől tehát ott vannak a már eddig is sokszor bejárt területek, másfelől pedig annak a tapasztalata, hogy azok megismerése nem kimeríthető: az olvasó/irodalomtörténész mindig talál valami újat/mást – ehhez azonban szükséges a másként látás lehetősége/képessége. Németh Zoltán arra kíváncsi, hogy mi újat, mi mást hozhatnak az irodalomértés számára a hálózatelmélet felől érkező belátások. A lehetőségekkel [a hozadékokkal csakúgy, mint a problémákkal] a tanulmányok alaposan számot vetnek.

Az első tanulmány részben a hálózatelméleti kutatások történetét vázolja fel [gráfelmélet, Erdős-Rényi-hálózat, hatlépcsényi távolság, kis világ-modell, 80/20 szabály], többek között a terület egyik legismertebb képviselőjének, Barabási Albert-Lászlónak a könyvei alapján. Majd annak áttekintése következik, hogy a hálózatok kutatás az irodalomtudománnyal mely pontokon érintkezhet: ezek egyike az adatgyűjtés, amely a 19. századi pozitívista irodalomtörténet-írás egyik fontos eleme volt. A rendszerszerűség szintén régóta nem idegen az irodalomtudománytól, hiszen a formalista és strukturalista kutatások fókuszában ennek vizsgálata állt, de más értelemben ide köthető az Itamar Even-Zohar neve által fémjelzett *polysystem theory* is, ebben az esetben az elemzések tárgya már nem csupán maga a szöveg, hanem az azt körülvevő tér [az irodalmi és társadalmi intézményi kontextus]. Németh Zoltán állítása szerint az adatok sokasága [összegyűjtése, rendszerezése, értelmezése] és azok vizuális megjelenítése az irodalomtudomány esetében egyértelműen a hálózattudományhoz köthető. A tanulmány következő része azokkal a fontos állomásokkal foglalkozik, amelyek a hálózatelméleti belátások felől közelítettek az irodalom jelenségei felé: itt mindenekelőtt Franco Moretti elemzéseire lehet gondolni, vagy Burgert A. Senekalnak a *Canons and Connections* című könyvére, amellyel Németh Zoltán egy külön írásban is foglalkozik. A tanulmány áttekinti a legfontosabb magyar irodalomtudományi vonatkozásokat is. Mindezek alapján az írás a lehetséges kutatási irányokkal való számvetéssel zárul: a szöveg hálózatossága vizsgálható az intertextualitás és az intratextualitás szempontjából; a szerzői életutak, karrierminták is megközelíthetők hálózatelméleti kiindulásból, s így egyúttal a kanonizációs mechanizmusok mikéntjére is kaphatunk válaszokat; ennek folyamán pedig nemcsak egy életmű, hanem egy-egy csoport vagy az irodalmi rendszer (illetve annak egyes aspektusai) kerülhet a vizsgálódások horizontjába.

Az ezt követő esettanulmányok e módszertani hozadékok alapján vetnek számot kortárs irodalmi folyamatokkal, s persze magával a módszerrel is. A *Költészet és nemiség...* című fejezetben a szerző arra kíváncsi – nagy szövegkorpusz elemzésével –, hogyan történik a nemiség szövegbe írodása olyan szerzők műveiben, akiket a posztmodernhez sorolunk. A hálózat csomópontjai (vagyis egy olyan szótár, amelynek egyes elemei felölelik a posztmodern három stratégiáját) a következők: 1. metafizika, 2. vallomás, 3. formai kérdések, rímelés, 4. maszk és álnév, 5. intertextualitás és antikizálás, 6. autoreferencialitás, 7. nyelvjáték, 8. irónia és paródia, 9. naplószerűség, 10. világszerűség, 11. az alárendeltnek adott hang, 12. trauma. A szótár elemei, a szerzők és a kötetek együttese egy olyan hálózatba rendezhető, „amely utalhat egyrészt a szövegek és életművek paradigmatis csoportosulására, másrészt az egymástól elkülönülő nyelvhasználati-világszemléleti jelenségekre, harmadrészt pedig azokra az originális egyéni teljesítményekre, amelyekből megteremthető a csomópontok és hálózatok rendszere” [56.].

A Tsúszó Sándornak szentelt tanulmány is jó példát mutat a hálózatelméleti belátások alkalmazhatóságára. A név tulajdonképpen egy fiatal pozsonyi irodalmárok által kitalált kollektív maszk, amely mögé bárki bújhatott, és egyúttal jelezte a szövegek parodisztikus intencióját is. Azonban a tanulmányból kiderül, hogy e név alatt nem csupán szövegek jelentek meg, hanem az irodalomtörténeti kanonizáció tárgya is lett. Hálózatelméleti szempontból Tsúszó egy olyan szuperorganizmus, amely több,

mint a részek összege: „Vagyis a kollektív identitásképletből adódóan kapcsolatainak többlete, rendszere, topológiája, hálózata által is értelmezhető a Tsúszó Sándor-jelenség, s mint kollektív maszk kiválóan megfelel egy olyan hálózatelméleti megközelítés számára, amely a kanonizáció lehetőségét és akadályait vizsgálja az életműben” [65.]. Ez a megközelítés lehetővé teszi a név körüli szerzői háló felrajzolását, értelmezését, vagy annak vizsgálatát, hogy egy-egy tanulmány milyen irodalmi-kulturális kontextust teremt a névhálózaton keresztül a fiktív szerző köré. Mindkettő fontos a kanonizációs tendenciák szempontjából, ugyanakkor a versek nem alkotnak hálózatot, nincs jellegzetes Tsúszó-hang, és ez a kanonizációt nehezíti. Tsúszó a fiatal, pályakezdő szlovákiai alkotók számára nyitott álnév – belépési lehetőséget jelenthet számukra az irodalmi térbe.

A következő tanulmány Csehy Zoltán tevékenységét vizsgálja, állítja hálózatossá, és teszi mindezt úgy, hogy nem csupán a szépírói teljesítményt, hanem a műfordításokat, a fordításelméleti és irodalomtudományos tevékenységet, valamint a szerző által adott interjúkat is figyelembe veszi – hálózatelméleti szempontból tehát nincsenek kiemelt és kevésbé jelentős műfajok. Csehy tevékenységében a különböző szövegek egymásra vonatkoznak, az egyik csomópontot a *Hecatelegium* című kötet jelenti. Érdemes azt is hangsúlyozni, hogy a Rosmer János-jelenség Csehy maszkjaként történő leleplezését is ez a szöveghálózat-vizsgálat tette lehetővé.

Életmű, kanonizáció és regionalitás kérdései kapcsolódnak össze a Sziveri Jánosról szóló fejezetben. A tanulmány arra a megállapításra jut, hogy a szerbiai magyar irodalom e jelentős figurájának a kanonizációja ellentmondásos: a regionális, nemzedéki és intézményi kanonizációt nem csupán módosítja, hanem felülírja a poétikai teljesítmény értelmezése. Tizenegy, az 1945 utáni és kortárs magyar irodalom történetével foglalkozó kötet áttekintése alapján azt láthatjuk, hogy csak kettőben esik szó magáról a poétikai teljesítményről, tehát a kanonizáció formái között jelentős eltérések alakultak ki.

A Kalligram Kiadó jelentősége nem szorul bemutatásra. Ám a kiadónak szentelt fejezet egyik fontos hozadéka – a Kalligram sikeres építkezésének áttekintése mellett –, hogy figyelmet fordít a szlovák nyelvű könyvsorozatokra is. A kiadó működése „az egész több, mint az azt alkotó részek” elvet demonstrálja: „egy kiadó mint hálózat az összes benne résztvevő egyén összes kapcsolatával együtt hozza létre és jeleníti meg önmagát” [106.]. A Kalligram mint *brand* szuperorganizmussá válik, a szereplők hozzák saját hálózatukat, és a kiadó segítségével ki is tudják azt terjeszteni. A határhelyzet és a kisebbségi lét produktív gyakorlatokat képes termelni, befolyásos pozícióba tud juttatni egy vállalkozást.

Az *Új média, hálózat, karrier* című fejezet részben a web 2.0 sajátosságainak az irodalom folyamataira gyakorolt hatásaira kérdez rá. Szóba kerülnek azok a szerzői Facebook-oldalak, amelyek az önreprezentáció és az önmenedzselés új formáit, azok kapcsolódási pontjait jelentik, és amelyek egyúttal lehetővé teszik, hogy „a szövegszerű és paratextuális jellegzetességek egymásra kopírozódásának rendkívül bonyolult – időbeli és önértelmező – rétegeire” [112.] láthassunk rá. Pál Dániel Levente Az *Úr Nyolcadik Kerülete* című Facebook-oldala viszont az eleve ide készült szövegeket gyűjti egybe, és hoz létre egy műfaji szempontból is izgalmas jelenséget, hiszen a projekt végeredményben nem csupán itt posztolt szövegekből áll, hanem ide tartoznak olyanok is, amelyek a szerző blogján vagy lapokban jelentek meg, vagy amelyek felolvasásokon, városi sétákon hangzottak el – tehát hálózatszerűen épül

fel, s ekként – Németh Zoltán konklúziója szerint – új utakat jelölhet ki az alakulásban lévő kortárs irodalom számára is.

A kötet utolsó fejezete egy recenzió, az első tanulmányban már említett Burgert A. Senekal *Canons and Connections* című kötetének ismertetése. Senekal az általa alkalmazott módszert a rendszerelmélet keretei közé pozicionálja. Ez lehetővé teszi, ahogyan arról már volt szó, az irodalmi rendszer modellálását: a vizualizáció ugyanis nagyban segítheti a rendszer megértését, másfelől pedig a rendszeren belüli viszonyok felrajzolását, és nem csupán azok elszigetelt vizsgálatát. Ez az alapja annak, hogy elvégezhető legyen az afrikaans költészet hálózati elemzése. Ám a recenzió a módszer korlátait is világossá teszi: Senekal kvantitatív elemzést végez, és ez nem teszi lehetővé a „szövegek hermeneutikai és történeti pozícióinak tudatosításá[t]” [139.].

Németh Zoltán az előszóban is szót ejt a hálózatelmélet által inspirált elemzések egyik alapkérdéséről, az adatok természetéről: ugyanis – mint ahogyan azt a kötet utolsó fejezete is hangsúlyozza – nincs adat értelmezés nélkül. S emellett természetesen annak belátása is fontos, hogy milyen irodalomtörténeti, -elméleti kérdés megvilágításához hívjuk segítségül ezeket a modelleket. A tanulmányok jól demonstrálják azt, hogy az irodalomértés mit nyerhet nagy mennyiségű adatok összegyűjtésével, elemzésével és ezek vizualizációjával: a szoros olvasás mellett/helyett, a kvantitatív és kvalitatív módszerek kombinációjával vizsgálható(k) 1. egy adott életmű (mindenféle műfaji hierarchia nélkül, ahogyan azt a Csehy-tanulmány példázza), 2. csoportok, iskolák dinamikája, 3. az irodalmi rendszer (lásd a Kalligram Kiadó jelentőségének megvilágítását), 4. a regionalitáshoz, kisebbségi helyzethez kapcsolódó kérdések, 5. a populáris műfajok [pl. populáris regénysorozatok adatainak elemzése, vizualizációja].

Az egyes fejezetek önmagukban is érdekesek, a könyv egésze pedig több fontos feladatot is elvégez: kíváncsiságot ébreszt hagyományosan nem vagy kevésbé elemzett korpuszok iránt, érzékenyít az új típusú elemzési módokkal való kísérletezésre, illetve felhívja a figyelmet arra – a hálózatelmélet által inspirált elemzések korlátainak hangsúlyozásával –, hogy mit nyerhet az irodalomelmélet és -történet, ha ötvözi a kvalitatív és kvantitatív módszereket. Ehhez azonban szükséges annak belátása [s ez Németh Zoltán elemzéseinek alapelve], hogy az irodalom több, mint részeinek összege: rendszer, amelynek elemei között dinamikus viszony van. *(Nap)*

KÁLAI SÁNDOR

ЧЕРНО

